

למה אנחנו מקדשים דווקא בכסף?

קידושי הכסף כביטוי נעלה של דיני קניין ודיני קודשים המשתקפים בקידושין - דיבור ומעשה / דביר גאמס

- א. פתיחה
- ב. מה הם הקידושין
- ב.1. הצגת הביטויים הקנייניים בסוגיות השונות
- ב.2. ההבדלים המהותיים בין קידושין לקניין
- ב.3. הצגת ביטויי הקדושה
- ב.4. ההבדלים המהותיים בין קידושין לקודשים
- ג. מעשה ודיבור בקניין ובקודשים
- ג.1. הקניין כמעשה
- ג.2. הקודשים כדיבור
- ד. ביטויי הדיבור והמעשה בשלושת דרכי הקידושין
- ד.1. קידושי שטר
- ד.2. קידושי ביאה
- ד.3. קידושי כסף
- ה. סיכום: הדבר החדש שנוצר, ההיבטים הייחודיים בקשר המבוסס על נתינה ואמירה

א. פתיחה

“האישה נקנית בשלוש דרכים: בכסף, בשטר ובביאה” (בבלי קידושין ב ע”א). קידושי כסף מופיעים בראש הרשימה, והיום אנו נוהגים לקדש בכסף. למה זה כך? מה מייחד את קידושי הכסף על פני השטר והביאה, מה הוא הערך הנוסף בקידושי כסף שעושה אותם עדיפים על קידושי שטר וביאה?

כבר בגמרא אנחנו רואים נטיה ברורה לכיוון קידושי הכסף דווקא על פני קידושי השטר: “התם רובא בשטרא, הכא רובא בכספא” (בבלי יבמות לא ע”ב). בגמרא

במסכת יבמות יש דיון על קניין עבדים אל מול קידושי האישה. ההבדל שמונח הוא, שבעבד נהוג לקנות בשטר, ולעומת זאת בקידושי אישה נהוג לקדש דווקא בכסף ולא בשטר. גם התוס' מסכמים "דסתם קדושין בכסף" (תוס' קידושין צג ע"א ד"ה "קנויה").

האם יש סיבה מהותית לכך שהיום נוהגים להשתמש דווקא בקידושי כסף ולא בקידושי שטר? (על קידושי ביאה אין שאלה, אנחנו רואים כבר בגמרא ש"רב מנגיד על קידושי ביאה" [בבלי קידושין יב ע"ב], כלומר מלקה את מי שמקדש בביאה). כדי להבין את ייחודם של קידושי הכסף, נצטרך להבין מהם המרכיבים של קידושי הכסף, ומה הם מוסיפים לטקס הקידושין.

ב. מה הם הקידושין

ראשית, לפני שנתמקד בפרטים, אנו צריכים להבין מה הם הקידושין. הגמרא לומדת את העובדה שצריך קידושין מעצם העובדה שמוזכרת לנו כמה פעמים בתורה "נערה המאורסה". מתברר לנו שיש שלב טרום נישואין, שבו האישה כבר קשורה לאיש, אבל הם אינם נשואים. כך, למשל, בדברים: "ומי האיש אשר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֵלֶךְ וְיָשׁוּב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחַר יִקְחֶנָּה" (כ, ז); או "כִּי יִהְיֶה נַעַר בְּתוּלָה מְאֹרְסָה לְאִישׁ וּמִצְאָהּ אִישׁ פְּעִיר וְשָׁכַב עִמָּה" (שם כב, כג). כאשר חכמים ראו זאת, הם היו צריכים להבין כיצד מארסים אישה; שהרי בתורה לא מוזכרת דרך לקדש אישה בלי לכונסה לביתו ממש, וחכמים היו צריכים ליצור את המוסד שהם מכנים "קידושין", כדי ליצור זיקה בין איש לאישה, אבל בלי לייצר את קשר הנישואין המוחלט. בתורה מצב הביניים הזה נקרא "אירוסין", אך אצל חכמים הוא נקרא "קידושין".

כדי ליצור קשר כזה חכמים לקחו שני מושגים שונים, שילבו ביניהם ויצרו משהו חדש, משהו שלישי שיש לו ייחודיות משלו, דברים דומים ושונים משני המקורות שלו, כפי שנראה בהמשך המאמר. כדי ליצור "זיקה" בין האיש לאישה, חכמים לקחו כסף (או שווה כסף) מדיני קניין, שם הוא מופיע ככלי לשינוי מעמד של חפץ, שינוי בעלות, והביאו אותו אלינו כדי לשנות את מעמדה של האישה - להכניס אותה לרשותו של הבעל. כדי ליצור את "חלות הקדושה" שיש על הנישואין, שאלנו מושגים מעולם הקודשים.

את שני הדברים הללו ניתן לראות בסוגיות שונות במסכת, כאשר אנו נעים כל הזמן על הציר בין הקניין לקודשים ומנסים להבין מתי הקידושין הם כמו קניין, מתי כקודשים, ומתי כמשהו אחר, חדש ונפרד משניהם.

ב.1. הצגת הביטויים הקנייניים בסוגיות השונות

האישה נקנית: כבר בסוגיה הראשונה של הגמרא אנחנו מגלים שהגמרא למדה על קידושין מקניין:

האשה נקנית. מאי שנא הכא דתני האשה נקנית, ומ"ש התם דתני האיש מקדש? משום דקא בעי למיתני כסף, וכסף מנ"ל? גמר קיחה קיחה משדה עפרון, כתיב הכא: כי יקח איש אשה, וכתוב התם: נתתי כסף השדה קח ממני, וקיחה איקרי קנין, דכתיב: השדה אשר קנה אברהם, אי נמי: שדות בכסף יקנו, תני האשה נקנית (בבלי קידושין ב ע"א-ע"ב).

הלימוד הראשון בגמרא הוא לימוד מדיני קניין. המשנה כותבת "האישה נקנית" והגמרא מנסה להבין מדוע היא מגיעה למסקנה שדבר זה בא כדי ללמד אותנו על קידושי כסף, וכבר כאן אנחנו רואים את הזיקה הברורה בין קידושין לדיני קניין.

מקדש במלווה: "אמר אביי המקדש במלווה אינה מקודשת בהנאת מלווה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית" (שם ו ע"ב). בסוגיית מקדש במלווה אנחנו רואים את הקשר לקניין בצורה חזקה מאוד. קודם כל בעצם העובדה שאנחנו בכלל מכניסים את דיני מלווה לתוך דיני קידושין, דבר זה מתאפשר רק לאחר שהנחנו קשר בין קידושין לדיני קניין, אחרת אין שום סיבה להניח שמלווה יוכל לקדש אישה, הרי אין כאן שום דבר ממש. מלווה מופיע אך ורק בדיני קניין והנוכחות שלו כאן מכניסה באופן מובהק את דיני קניין לסיפור.

בנוסף, כבר בסוגיה הזאת אנחנו רואים את הפער בין דיני קניין לדיני קידושין. למרות ההווה אמינא שהייתה לנו, אביי אמר שלא ניתן לקדש במלווה. המלווה אינו תופס ככלי לשינוי בעלות. אמנם כפי שרואים בהמשך הגמרא הנאת המלווה כן תופסת, אך המלווה עצמו נכשל. כאן ניכר הפער בין הקניין לקידושין, מכיוון שבקידושין יש צורך נוסף מעבר להעברת השווי שמתרחשת בקידוש במלווה עצמו. ישנם כללים נוספים ודברים נוספים שצריכים לקרות כדי שהקידושין יוכלו לתפוס. הראשונים נחלקו האם צריך נתינה ממשית כדי להתפיס קידושין (רמב"ם, ר"ח) או שרק צריך שתהיה העברת שווי בזמן הקידושין (רי"ף, ר"י מגאש), אך בכל מקרה אנו רואים את הצורך בחלות נוספת מעבר למחילת המלווה שאינה נדרשת בקניינים, וכאן בקידושין לא ניתן לקדש בלעדיה.

ערב ועבד כנעני: בסוגיית ערב ועבד כנעני הגמרא לוקחת את ההשוואה לקניין צעד נוסף. היא מביאה שני דינים מדיני קניין, ובעזרת הכלים האלה מחוללת שינוי דרמטי ביחס לקידושין: "תן מנה לפלוני ואקדש לך - מקודשת מדין ערב" (שם ו ע"ב-ז ע"א). הגמרא מקישה מדין ערב שהנתינה של הכסף לא צריכה להתרחש בין שני בני הזוג. "הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני" (שם) מדין עבד כנעני לומדת הגמרא שהכסף לא חייב לבוא מהבעל דווקא, ושוב אנחנו רואים השוואה מאוד משמעותית לדיני קניין שמשפיעה על כל תפיסת הקידושין שלנו.

ב.2. ההבדלים המהותיים בין קידושין לקניין

כאשר האיש רוצה לקחת אישה הוא צריך "לקנות" אותה; ניתן לקנות אותה מהאב, וכשעושים זאת הקידושין דומים בצורה חזקה מאוד לקניין. אך כאשר האיש "לוקח" אישה בוגרת הוא עושה משהו מורכב מאוד. האיש צריך "לקנות" את האישה כאשר המוכר זו היא עצמה. ככל שאנחנו מעמיקים בדיני קידושין אנחנו מבינים את המרחק שלהם מקניין. האיש גם נותן וגם אומר, למרות שבקניין רגיל הקונה נותן והמוכר אומר. המשמעות של המרחק הזה היא ההבדל המהותי והשורשי בין קידושין למכר, שמופיע בצורה מפורשת בסוגיית ערב-עבד כנעני:

איתמר נמי משמיה דרבא: וכן לענין ממונא. וצריכא; דאי אשמועינן קידושין, משום דהא איתתא ניחא לה בכל דהו, כדריש לקיש, דאמר ר"ל: טוב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו, אבל ממונא - אימא לא; ואי אשמועינן ממונא, משום דאיתיהיב למחילה, אבל קידושין - אימא לא, צריכא (שם ו ע"ב).

הגמרא אומרת שבקניין קיימות אותן החלויות שהזכרנו בקידושין, חלות של ערב וחלות של עבד כנעני. אך אי אפשר ללמוד מקידושין לקניין ולהפך בגלל שני הבדלים מהותיים בין קידושין לקניין. הראשון, "איתתה ניחא לה בכל דהו", האישה רוצה להתקדש, בניגוד למכר, שם אין לאיש אינטרס למכור, אלא אם כן הוא שוכנע שזה טוב לו - קיבל כסף, האישה רוצה להתקדש, לכן הקניין יהיה יותר פשוט כי האישה רוצה להקנות את עצמה בקידושין, היא רוצה את העסקה הזאת גם אם התמורה לא נראית לנו גבוהה. ההבדל השני הוא "ממונא, משום דאיתיהיב למחילה, אבל קידושין - אימא לא" על ממון ניתן למחול, ממון הוא דבר נזיל, אפשר לתת ולהחזיר בלי שום בעיה, זה רק עניין עסקי, ברגע ששני הצדדים מסכימים העסקה יכולה לחול, אך בקידושין יש חלות מצוותית, חלות מהתורה על העסקה הזאת ולא ניתן להשיב אותה בקלות כל כך. לכן אנחנו נדרוש שכללי הטקס יקוימו כראוי, הדברים חייבים

למה מקדשים דווקא בכסף?

שערים לגמרא

להיות ברורים לכל הנוכחים. כולם צריכים לדעת בדיוק מה קרה, האיש צריך לדעת שהוא מקדש ואת מי, האישה צריכה לדעת מי מקדש אותה ובמה, והעדים צריכים לראות את הקידושין, ולהבין שזה מה שקורה כאן, אחרת החלות המצוות לא תהיה.

ב.3. הצגת ביטויי הקדושה

מעשר שני:

הפודה מעשר שני ולא קרא שם, רבי יוסי אומר דין, רבי יהודה אומר צריך לפרש. היה מדבר עם האשה על עסקי גיטה וקדושיה ונתן לה גיטה וקדושיה ולא פירש, רבי יוסי אומר דין, רבי יהודה אומר צריך לפרש (משנה מעשר שני ז, ד).

במשנה במסכת מעשר שני אנחנו רואים זיקה בין קידושין לדין מעשר שני, כאשר ההשוואה היא לגבי אמירה בקידושין ובמעשר שני. אנחנו רואים את המחלוקת בשני המקרים, והמשנה מביאה אותן כשתי מחלוקות חופפות אך לא זהות, כאשר בדין מעשר שני המחלוקת היא האם ניתן להקדיש בלי להוציא מהפה כלל, ובקידושין המחלוקת היא האם האמירה צריכה לבוא בזמן הקידושין במפורש או שמספיק "דיבור" על העניין. נראה שההבדל הוא שבקידושין אנו זקוקים גם לדעת האישה, אך בכל מקרה ניכרת כאן זיקה ברורה לדיני הקדש.

נפשטו בכולה: בסוגיית התקדשי לחציי מופיע דין "נפשטו בכולה". הגמרא שואלת למה אם אדם מקדש חצי אישה לא יפשטו הקידושין בכולה, כפי שקורה בקודשים, שם כאשר מקדישים חצי בהמה הקדושה מתפשטת בכולה וכל הבהמה קדושה.

בסוגיה הזו אנחנו רואים את ההבדלים המהותיים בין קידושין לדיני הקדש. מר זוטרא שאל על המקרה של "הרי חציך מקודש לי", מדוע לא יפשטו הקידושין בכולה כמו בדיני קודשים? אנחנו רואים כאן שיש הווה אמינא שאומרת שקידושין דומים לקודשים, אך הגמרא דוחה את ההצעה מכיוון ש"התם בהמה, הכא דעת אחרת" (בבלי קידושין ז ע"א) - בקידושין יש דעת אחרת שמעורבת בסיפור, בניגוד לקודשים שם הכול תלוי בדעתו של הבעלים. שם יכול להיות מצב של "נפשטו בכולה" - או כי זה מה שהוא התכוון או שאנחנו גוזרים עליו - אך כאן יש דעת אחרת, ואם האישה לא הבינה בדיוק מה קרה, או לא הסכימה למה שקרה לגמרי, אין כאן קידושין.

ב.4. ההבדלים המהותיים בין קידושין לקודשים

כפי שראינו בדין "נפשטו בכולה", ההבדל המהותי בין קידושין וקודשים הוא עניין הדעת. בקודשים הבעלים עומד מול עצמו, הוא מחיל את הקדושה, הוא מחליט על מי היא תחול ומתי. הבעלים לא צריך לשאול את הבהמה לדעתה כשהוא מקדיש אותה, אין לה "דעת", ולכן דין כמו "נפשטו בכולה" יכול לחול. אנחנו אומרים שהבעלים בעצם הקדיש את כל הבהמה; כשהבהמה תלויה בדבר שהוקדש, אנחנו אומרים שכביכול "הוא התכוון להקדיש את כל הבהמה", גם אם בפועל הוא אמר רק על חציה או על אבר שהנשמה תלויה בו, וזה מתאפשר רק כאשר כל דין הקדושה תלוי במקדיש. לכן, למרות שהוא אמר רק על חציה, הקודש פושט בכולה, שהרי הוא הקדיש דבר שהנשמה תלויה בו, וכל הבהמה בעצם קדושה כי היא תלויה בדבר שהוקדש.

בניגוד לקודשים, בקידושין יש דעת אחרת - יש אישה שצריכה להסכים למהלך שקורה. בקידושין יש שתי דעות שצריכות להיות שותפות למהלך שקורה, גם דעת

הבעל שיוצר את החלות וגם דעת האישה, ולא ניתן לקדש אישה בלא דעתה! מכיוון שיש דעת אחרת בסיפור, הבעל לא לבד ולא יכול להחיל בעצמו את הקדושה אלא הוא צריך את הסכמתה של האישה, אנחנו חייבים כלים ממשיים שחלים במציאות כדי ליצור את הקידושין. כיוון שהאישה צריכה להביע את רצונה ואת הסכמתה למהלך, האישה צריכה לקחת חלק באירוע שקורה כאן, היא צריכה לקבל את הכסף, להביע הסכמה מוחשית לקידושין. לכן נכנסים לסיפור הכסף או השטר.

ג. מעשה ודיבור בקניין ובקודשים

כדי להבין את מהותם של קידושי הכסף נאפיין את הקניין והקודשים בעזרת הדיבור והמעשה, כאשר הקניין מאופיין בצורה חזקה כ"מעשה", לעומת הקודשים המאופיינים כ"דיבור". לאחר מכן נראה את ההשלכה של האפיונים הללו לתוך דיני הקידושין, כאשר דרכי הקידושין השונות יאופיינו בדומה לקניין והקודשים על ציר דיבור-מעשה.

ג.1. הקניין כמעשה

הקניין הוא דבר פיזי, דבר הקורה בגבולות העולם הגשמי שלנו, בין אדם אחד לאדם שני. לכן כדי ליצור קניין אנחנו חייבים מעשה. דיבור לא יכול ליצור קניין. כדי ליצור

¹ מלבד כשהיא קטנה, וגם במקרה הזה יש לה האופציה למאן ולצאת, מה שמוכיח את הנקודה: כאשר האישה קטנה, אין לה דעת להקנות את עצמה, ולכן כשהיא גדלה ויש לה דעת היא מקבלת את האופציה לשנות את המצב. הקידושין תלויים בחלוטין בדעת של האישה אפילו כשמקדשים אותה שלא מדעתה.

קניין צריך משהו ממשי, שינוי מוחשי בעולם שיבטא את הקניין שמתרחש כאן. כך כתב הרמב"ם:

המקח אינו נקנה בדברים, ואפילו העידו עליהם עדים, כיצד, בית זה אני מוכר לך, יין זה אני מוכר לך, עבד זה אני מוכר לך, ופסקו הדמים ורצה הלוקח ואמר קניתי, ורצה המוכר ואמר מכרתי, ואמרו לעדים הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקח זה, הרי זה אינו כלום וכאילו לא היו ביניהם דברים מעולם, וכן בנותן מתנה ומקבלה (רמב"ם מכירה א, א; כל ההדגשות הן שלי).

דבר זה חוזר בכל הקניינים. ניתן לראות זאת לדוגמה בקנייני מטלטלין: מטלטלין נקנים במשיכה או בהגבהה. כאשר אנחנו רוצים לשנות את מעמדו של החפץ, להעביר אותו מבעלות אחת לשנייה, אנחנו צריכים לעשות מעשה בגוף החפץ שיבטא את העברת הבעלות וייצור את הקניין. מהסיבה הזאת המטלטלין לא נקנים בנתינת מעות, אלא רק ברגע המעשה - ההגבהה או המשיכה. גם בקניית בהמה הקניין קורה רק כאשר הקונה עושה מעשה בגוף הבהמה, מעשה שמבטא כי כעת הוא הבעלים של הבהמה. המעשה גם מברר לנו את מעמדה של הבהמה, וגם יוצר את העברת הבעלות. כאשר אני מושך/מנהיג/מגביה בהמה אני מבטא את העברת הבעלות שלה אליי על ידי מעשה, ובו זמנית אני יוצר את הקניין.

ג.2. הקודשים כדיבור

בניגוד לקניין, מהותם של הקודשים היא רוחנית, העברת בעלות בין האדם לא-לוהים. החלות שנוצרת היא חלות קדושה, ולא חלות גשמית, לכן מחילים אותה על ידי דיבור. כאשר אני מקדיש דבר אני בעצם לא מעביר בעלות של החפץ, הרי כל הדברים שייכים בסופו של דבר לריבונו של עולם, אלא אני מברר את מקומו על ידי אמירה.

למה מקדשים דווקא בכסף?

שערים לגמרא

ניתן לראות זאת בדיני הקדש, מעשרות, ובמקומות רבים נוספים. כאשר אני מקדיש משהו, האמירה שלי היא זו שיוצרת את החלות הקדושתית על הבהמה; אני לא צריך לראות את הבהמה, אני לא צריך לגעת בה, אני רק צריך לייחד את הבהמה במחשבה שלי ולומר שהבהמה הספציפית הזאת מקודשת, והקדושה חלה עליה. המקום בו רואים דבר זה בצורה הברורה ביותר הוא דין "אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" המופיע לראשונה במשנה:

כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו רשות הגבוה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (משנה קידושין א, ו).

בדין הזה אנחנו יכולים לראות בצורה החזקה ביותר את כוחה של האמירה בקודשים כשווה לכוחו של המעשה בקניין. כמו שהמעשה, הנתינה בקניין, הוא היוצר את העברת הבעלות בין אדם לחברו, כך האמירה היא היוצרת את העברת הבעלות בין אדם למקום. האמירה והמסירה, הדיבור והמעשה, תופסים את אותו המקום, בשני העולמות השונים.

ד. ביטויי הדיבור והמעשה בשלושת דרכי הקידושין

ד.1. קידושי שטר

קידושי השטר מבטאים את כוחה של האמירה בצורה החזקה ביותר. כאשר מקדשים בשטר בעצם מקדשים באמירה בלבד, נותנים לאישה את האמירה "הרי את מקודשת לי". כפי שכתב הרמב"ם:

"אם קידש בשטר כותב על הנייר או על החרס או על העלה ועל כל דבר שירצה הרי את מקודשת לי או הרי את מאורסת לי וכל כיוצא בדברים אלו ונותנו לה בפני עדים" (רמב"ם אישות ג, ג).

כך נותנים לאמירה תוקף ממשי בעולם, ואז אפשר לקדש באמצעותה. נותנים לאישה שטר המבטא את הזיקה הקדושתית שנוצרת וכך מקדשים אותה.

קידושי שטר הם הקרובים ביותר לקודשים. ניתן לראות זאת בצורה יפה מאוד בתוס', שם דנים במעמדו של שטר קידושין שנכתב על גבי חרס. התוס' השוו אותו לשטרות רגילים ושואלים מדוע שטר אירוסין שנכתב על גבי חרס כשר ואילו שטרות רגילים לא. תשובתם של התוס' מלמדת אותנו על מהותו של שטר הקידושין:

ואף על גב דאמר בגיטין בסוף פרק שני (דף כב: ושם) לא הכשיר ר' אלעזר אלא בגיטין אבל בשטרות לא ה"מ בשטרות העומדות לראיה דבעינן ראוי לעמוד ימים רבים אבל זה שאינו עשוי אלא לקדש בו אשה ולקנות בו שדה כעין גיטין הוה שעשוי לגרש בו את האשה לפי שעה ואף על פי שהשטר של קנין יכול להועיל לראיה כמו כן הגט יכול להועיל כדאמר בפ' הכותב (כתובות פט:): ובפ"ק דב"מ (דף יט:). [...] (תוס' ט ע"א ד"ה "כתב").

אנחנו רואים שהתוס' הדגישו את העובדה ששטר הקידושין, כמו גיטין, הוא שטר שיוצר בעצמו את הדבר הכתוב בו². בניגוד לשטרות קניין שרק מעידים על המכירה שהתקיימה, כאן השטר יוצר את הקידושין, אנחנו לוקחים אמירה ערטילאית ומניחים אותה בתוך העולם, נותנים לה תוקף פיזי על ידי כתיבה וכך הופכים אותה לכלי היכול לשנות מעמד של אישה³.

² להרחבה נוספת ראה חידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם (אישות ג, ד), שם דן ר' חיים על כתיבה לשם הבעל ולשם האישה.

³ כתלמיד שער תנ"ך איני יכול שלא להזכיר בנקודה זאת את הנביא ירמיהו אשר מצווה לכתוב את נבואותיו בספר, כדי לתת תוקף לדבריו (ירמיהו לו). שם אנחנו רואים כיצד ניתן תוקף למילים שבעל-פה בעזרת כתיבתם ומסירתם לדורות.

השטר הוא יצירת זיקה באמירה בלבד. אין מעשה בשטר, וגם לפי חלק מהראשונים אין אמירה⁴, כי האמירה היא בעצם השטר, האיש נותר לאישה את האמירה. בקידושי שטר לקחנו את האמירה, הורדנו אותה מ"דברים בעלמא" - מילים באוויר שקשה ליצור מהן חלות בעולם, וכתבנו אותה על נייר; יצרנו דבר מוחשי שניתן לתת אותו לאישה, והאישה קיבלה את השטר, וכך הביעה את הסכמתה לקידושין. כשהאישה לוקחת את השטר, היא מחילה על עצמה את דבריו של הבעל הכתובים בו, היא מסכימה לרצונו של האיש הכתוב בשטר ומצטרפת אליו לבשר אחד, רצון אחד.

ד. 2. קידושי ביאה

קידושי הביאה הם המעשה המוחלט. כדי "לקנות" את אשתו, מבצע בה הבעל מעשה של אישות, כמעט כמו קניין של בהמה או שדה, שם מתבצע מעשה של בעלות. הביאה היא מעשה הקידושין האולטימטיבי, יצירת זיקה בין איש לאישה, בדרך הכי מתאימה ומוחלטת. באמצעות המעשה ממשי, מתבטא בצורה הכי ברורה וגבוהה הקשר בין איש לאישה. לכן בביאה לא נזדקק לכאורה לאמירה כלל, כי הרי כאן המעשה הוא מעשה מוחלט של קניין, ואין צורך בדיבור שישלים אותו. אלא שהראשונים⁵ עדיין מצריכים אמירה בקידושי ביאה. כאן ניתן לתרץ כי לאור העובדה שהגמרא לא הצריכה אמירה בביאה אלא רק בכסף, ודיברה על כך שאנו זקוקים לדעת בביאה⁶, נראה שבביאה משמשת האמירה ככלי בירור בלבד, כיוון שיש אופציה של ביאת זנות וצריך לברר ששני בני הזוג יודעים שמדובר על ביאה לשם קידושין.

⁴ ראה רש"י קידושין ב ע"א ד"ה "בכסף ובשטר"; רמב"ם אישות ג, ג.

⁵ ראה רש"י בהערה הקודמת; רמב"ם אישות ג, ה; שו"ע אהע"ז לג, א.

⁶ "כל הבעל דעתו על גמר ביאה" (קידושין י ע"א).

הכוח של הביאה הוא בדיוק הבעיה שלה. הביאה כל כך חזקה שאנחנו רוצים לשמור אותה לנישואין, לשלב המוחלט של השלמות שיבוא אחר כך, לכן "רב מנגיד [...]" ועל מקדש ביאה" (בבלי קידושין יב ע"ב). הקידושין תופסים, אבל אנחנו לא רוצים את כוחה של הביאה, היא טובה מדי. אנחנו רוצים חיבור, אבל לא מוחלט, לא חיבור שמגיע לנישואין.

ד. 3. קידושי כסף

"כיצד בכסף? נתן לה [...] ואמר לה" (בבלי קידושין ה ע"ב). קידושי כסף מבטאים את שני הצדדים בקידושין. הצד הקנייני בקידושי הכסף מתבטא בנתינת כסף או שווה כסף, ממש כמו בקניין, אני "משלם סכום" וכך קונה. אני עושה מעשה ממשי שמבטא חלות קניינית. הצד הקדושת מתבטא באמירה, הבעל חייב לומר לאישה שהוא מקדש אותה כדי ליצור חלות קדושתית על המעשה שלו, ממש כמו בקודשים.

השילוב של מעשה ודיבור, הנובע מהקניין והקודשים, מתבטא דווקא בקידושי כסף בצורה השלמה ביותר. השילוב של שני החלקים יוצר את הקידושין האידיאליים - קידושי הכסף. זו לדעתי הסיבה שאנחנו מקדשים דווקא בקידושי כסף היום.⁷

⁷ היחסים בין נתינת הכסף והאמירה, הדיבור והמעשה, בתוך קידושי הכסף הם גם דבר מרתק בפני עצמו. ככל שאנחנו מתקדמים בסוגיות אנחנו רואים שכוחו של הכסף עצמו הולך וקטן, הגמרא (בעיקר רבא) הולכת ומפרקת אותו לחתיכות, ושמלכתחילה מעמדו של הכסף לא היה חזק (איזו אישה שווה פרוטה?) ואנחנו נשארים עם האמירה כדבר המרכזי בקידושי כסף. שני החלקים בקידושי כסף הם לא שני תנאים שצריכים לקרות כדי שיווצרו קידושין, שני תנאים שווים, או אחד חזק ואחד חלש. בקידושי כסף, הכסף והאמירה תלויים אחד בשני, הכסף בלי האמירה הוא בכלל משהו מדיני קניין, והוא לא באמת קשור ליצירת קשר בין איש ואישה, ואמירה בלי כסף היא דברים בעל-פה אין לה על מה לחול, אין לאישה מה לקחת. בקידושי כסף אנחנו לוקחים מטבע, סמל בעל ערך מינימלי, המוכר לציבור כבעל כוח קנייה, או משהו שווה כסף, נותנים לאישה. על גבי הכסף אנחנו מחילים את האמירה, האמירה "רוכבת" על הכסף. הכסף נותן לאמירה את החלות הממשית בעולם והאמירה מכוונת את הכסף לתחום של קידושין, ונותן לו כוח להיות כלי שיוצר חלות מצוותית.

ה. סיכום: הדבר החדש שנוצר, ההיבטים הייחודיים בקשר המבוסס על נתינה ואמירה

ראינו במאמר כי הקידושין נובעים משני מקורות עיקריים, מקניין ומקודשים. הקניין, המאופיין במעשה ונותן לנו את הכוח של העברת בעלות בין שני אינדיבידואלים בעולם, מתבטא בצורה החזקה ביותר דווקא בקידושי הביאה המבטאים את הקשר המוחלט בין האיש והאישה, את בעלותו של האיש - קניינו. הקודשים, המאופיינים בדיבור, מתבטאים בצורה החזקה ביותר בקידושי השטר, שם אחנו רואים קידושין הנשענים על אמירה בלבד ויוצרים לנו את החלות הקדושתית על מעשה הקידושין, הגשמת האמירה על ידי כתיבתה בשטר וקידוש האישה בנתינת השטר - האמירה הכתובה. לעומת קידושי הביאה וקידושי השטר, בקידושי הכסף שני מקורות הקידושין נוכחים, גם הקניין נוכח בדמות נתינת הכסף המבטא את העברת הבעלות, וגם האמירה המבטאת את חלות הקדושה.

לאחר שהבנו את שני ההקשרים שמהם נבעו הקידושין, אנחנו יכולים להבין בצורה עמוקה יותר את מהותם. הקידושין הם איחוד מחדש של נשמה אחת, "בעל אבידה מחזר על אבידתו" (בבלי קידושין ב ע"ב), האיש מחפש את העזר כנגדו, את החצי השני של נשמתו, וכדי לחבר ביניהם נדרשת הסכמה של האישה לרצונו של האיש. רצונו של האיש הוא זה שיוצר את החיבור בין השניים, אך מכיוון שיש כאן "דעת אחרת" אנחנו זקוקים לרצונה והסכמתה של האישה להיכלל בתוך רצונו של האיש. האיש יוצר חלות על שתי תודעות. כדי לחבר רצונות של שני אנשים, אנחנו זקוקים לדיני הקניין, משם אנחנו לומדים על רצון משותף, אך בצורה הטהורה ביותר החלות נוצרת עלי ידי רצונו של האיש המבוטאת על ידי הדיבור, והאישה מצרפת את עצמה לרצונו, לחיבור שלם ואמיתי.